

Filosofiens førstebevegere

ESSAY: Gargi i India, Ban Zhao i Kina, Hypatia i Egypt og Rabia fra dagens Irak: Før 1000-tallet la kvinnelige tenkere i det globale sør påfallende ofte grunnlaget for ny filosofi. Her er «førstebevegerne» alle bør kjenne til.

Av Dag Herbjørnsrud, idéhistoriker og forfatter av Globalkunnskap (2016), Senter for global og komparativ idéhistorie (SGOKI)

Jeg reiser meg for å utfordre deg, Yajnavalkya, med to spørsmål – slik en aggressiv kriger (...), som spenner sin uspente bue og tar to dødelige piler i sin hånd, ville reise seg for å utfordre en fiende: Gi meg svarene på dem!¹

Med denne utfordringen taler den indiske kvinnen Gargi vismannen Yajnavalkya midt imot i den viktige filosofiteksten «Brihadaranyaka». Dette regnes som den eldste upanishaden, nedtegnet anslagsvis rundt 600-tallet før vår tidsregning.

Upanishad betyr «sitte ved» på sanskrit, og de omtrent 100 klassiske upanishadtekstene er de viktigste drøftelsene vi har av de enda eldre vedaskriftene fra India. Upanishadene er tekster som filosofer fra [Arthur Schopenhauer](#) til [Arne Næss](#) har vært levende opptatt av. Den nevnte dialogen mellom Gargi og Yajnavalkya er da også av de eldste nedtegnede samtaler vi har tilgjengelig fra verdens filosofihistorie.

Tidlig i denne første upanishaden erklærer Gargi at hun ikke er fornøyd med de svar hun tidligere har fått under en lengre filosofisk samtale med brahminen Yajnavalkya. Han har nemlig først sagt at verden har sitt utspring i vann, men dét holder ikke for Gargi.² Hun reiser seg opp og utfordrer med følgende eksistensielle spørsmål: Hvordan henger universet og jorden sammen?

LES OGSÅ: [Den glemte arven](#)

Da Yajnavalkya forsøker å svare at både verden, fortiden, fremtiden og nåtiden hviler på et bølgende tomrom, utfordrer Gargi ham igjen med å spørre hva så dette tomrommet hviler på. Etter nok et lengre svar erklærer hun ham som den mest lærde av de brahminske tenkerne, den som «ingen av dere andre vil slå» i filosofiske debatter. Budskapet er klart: Når selv ikke skarptenkte, uredde og kritiske Gargi kan sette ham fast, så kan ingen menn heller. Megasthenes, en gresk ambassadør til India for 2300 år siden, omtalte en lignende likestilling blant indiske filosofer da han rapporterte: «Kvinner utforsker filosofi med noen av dem [de ledende menn].»³

Som vi skal se nedenfor, inngår Gargi i en lengre tradisjon innenfor verdens filosofihistorie der tenkende kvinner både setter seg selv i sentrum og i tillegg gis en sentral rolle av skrivende menn. Noen kan muligens synes det er merkelig at heller ikke navn som Maitreyi, Ban Zhao og Rabia er allmennkunnskap i det såkalt opplyste 21. århundre, men som det kommer frem i Salongens

initiativ «[En mangelfull historie](#)»: «Kritisk tenkning er ingen kvinnefri sone, slik innføringsfagene i filosofihistorie ved norske universiteter gir inntrykk av.»

Etter at Arne Næss' inkluderende og globalt orienterte *Filosofiens historie* (1953) gradvis ble fjernet fra exphil-pensum 1970-tallet, er det blitt enda mer populært å presentere mytiske figurer som Thales,⁴ Pythagoras og Sokrates som de grunnleggende «førstetenkerne». Dette til tross for at vi ikke har noe nedtegnet fra disse tre, samt at vi mangler sikre kilder enten på deres eksistens eller på hva deres tenkning egentlig [gikk ut på](#).⁵

Vektlegging av filosofiske grunnleggere, og de som «var først», synes dermed viktig i det 21. århundre. Felles for de utvalgte tenkerne i denne teksten blir dermed at de er «førstebevegere» innen filosofien, og at vi kan forholde oss til håndfaste tekster. En målsetting er å poengtere at kvinnelige tenkere har spilt en sentral rolle blant «førstebevegerne», i motsetning til fremstillingene i tradisjonell filosofihistorie, og at disse derfor vil fremheves i teksten.

Innenfor skjønnlitteraturen er det internasjonalt etablert at kvinner står som pionerer i ulike sjangre: Historiens første navngitte forfatter er en kvinne, nemlig poeten Enheduanna (2285–2250 fvt.) fra Ur i dagens Irak. Mens verdens første roman, *Genjis fortelling* (1021), på over 1200 sider, er skrevet av japanske Murasaki Shikibu (973–ca. 1025).⁶ Og verdens eldste kontinuerlig drevne universitet, ifølge [UNESCO](#) og [Guinness World Records](#), ble grunnlagt i år 859 av den muslimske kvinnen Fatima Al-Fihri (d. 880). Hun brukte hele farsarven sin på å bygge det som i dag kalles Al-Karaouine-universitet i Fez, Marokko, der blant andre den jødiske Andalusia-filosofen Maimonides studerte rundt 1160.

Men hva så med filosofien?

Også der viser det seg at kvinner tidvis har en svært sentral rolle som filosofer og rollemodeller, noe vi kan oppdage ved å gå til de eldste filosofiske tekstene vi har tilgjengelig. For avgrensningens skyld vil vi i denne teksten for det meste holde oss til årene frem til ca. år 1000 og til såkalte førstebevegere fra Asia og det nordlige Afrika. Det regionale utvalget følger slik delvis Ludvig Holbergs *Heltehistorier* (1739), der han spesielt vektla «orientalske og indianske» forbilder, slik som den skriveføre, kvinnelige hærføreren [Zenobia](#) fra Palmyra i dagens Syria. Holberg ville ikke «oppkoke hva utallige andre skribenter har ført i pennen». Han ønsket snarere å betone de som i samtiden er «mer ukjente, og som derfor smaker av noe som er nytt».⁷

Filosofi kan som kjent avgrenses på flere vis. I Bertrand Russells klassiker *History of Western Philosophy* (1946), der også arabisk og gresk filosofi blir inkludert i «det vestlige», defineres en filosof som en tenker som forholder seg til «ingenmannslandet» mellom naturvitenskapens absolutte sannhet og teologiens ufeilbarlige dogmer.⁸ De fleste filosofer frem til Nietzsche synes preget av sin samtids religiøse tro, men felles for de omtalte tenkere her, blir i det minste at de er eksistensielt søkende og ikke-dogmatiske.

«Jeg gjør ham til filosof»

Vår eldste tilgjengelige filosofiske tekst er *Rigveda* (på sanskrit betyr «rig» skinne, mens «veda» betyr viten), som ble skapt i dagens Pakistan-India på 1200-1000-tallet fvt. I *Filosofiens Historie* skriver Næss at «problemstillinger i *Rigveda* gir tydelig uttrykk for [filosofi om årsakskjedenes begynnelse](#) [...]».⁹

Og i denne filosofiske urteksten kan vi se hvordan en kvinne omtales som «førstebeveger», den som bestemmer hvem som skal bli filosof. I *Rigvedas* skapelseshymne – som forøvrig har klare agnostiske trekk og åpner opp også for ateistiske spørsmål – kan vi nemlig lese:

Jeg er dronningen, sammensmeltingen av rikdom, den kyndige som er først blant dem som det er verdt å ofres til (...) Jeg er den som bestemmer, av meg selv, hva som gir glede til gudene og menneskene. Den jeg elsker, gjør jeg fantastisk: Jeg gjør ham til filosof, en vismann, en Brahmin.¹⁰

Senere i denne klassiske urteksten fra India kan vi lese om flere kvinner som regnes som forfattere av sentrale *Rigveda*-hymner. En slik *brahmavadini* er Ghosa Kaksivati, som kaller seg «datter av en konge» og påkaller de sentrale asvin-brødrene, hestepasserne, før hun beskriver seksuelt pågående kvinner og en «ung mann som hviler i fanget på en ung kvinne».¹¹

De mer konkret filosofiske dialoger finner vi likevel i upanishadene, der ikke kun den tidligere nevnte Gargi er sentral i de filosofiske samtalen. Det samme er Maitreyi, som omtales som den filosofiske livsledsageren til omtalte Yajnavalkya. Hun omtales i vår eldste upanishad-tekst som «en kvinne som tok del i eksistensielle diskusjoner».¹²

LES OGSÅ: [Aristoteles og de første filosofene](#)

I den nevnte «Brihadaranyaka»-upanishaden kan vi lese den første kritikken av materialismen – altså denne også i dag utbredte trangen til å eie mest mulig jordisk gods. Det skjer etter at Maitreyi stiller dette spørsmålet: «Hvis jeg eide hele verden fylt med rikdom, ville det eller ville det ikke gjøre meg udødelig?»

Når Maitreyi så får til svar at hun ikke får noe evig liv av å eie mye, undrer hun så retorisk: «Hva er poenget med å få tak i gjenstander når det ikke vil gjøre meg udødelig?»

I 1967 ble Maitreyi College i New Delhi opprettet under Universitetet i Delhi – og i dag er dette en av Indias fremste, med forskning blant annet innen nanoteknologi. Dagens college-motto er hentet fra den siterte dialogen: «[Maitreyi valgte kunnskap](#) fremfor jordisk gods», siden hun ønsket å selvrealisere seg gjennom viten.

Mens Gargi kan forstås som et symbol på en førstebeveger innen den kritiske, filosofiske diskurs, legger Maitreyi grunnlaget for en tradisjon der viten vektlegges fremfor rikdom.

Universelt utdanningskrav

Som kjent er det ikke slik at alle intellektuelle kvinner argumenterer for likestilling eller hva vi med moderne termer ville kalle en feministisk filosofi. Ved første øyekast kan det virke som om dette også gjelder kinesiske Ban Zhao (45–116), som vokste opp i nærheten av Xianyang, hovedstaden i det daværende Qin-dynastiet. Hun regnes som Kinas første kvinnelige historiker etter at hun fullførte farens og brorens arbeid ved å ferdigstille den monumentale *Han-rikets historie (Hanshu)*, et verk som kun Sima Qian regnes å ha overgått innen klassisk kinesisk historieskrivning.

Ban Zhao ble tidlig enke, før hun så viet seg til skrivingen og tenkningen. Keiser He innkalte henne til sitt palass slik at hun kunne lære bort sin moralfilosofi. Hun skrev over et snes verk, blant dem en kommentar til Liu Xiangs klassiske [Biografier over fremstående kvinner](#) (år 18 fvt.), som omtaler 125 av de til da mest kjente og mektige kvinner i kinesisk kultur – slike som den vise moren til den konfusianske filosofen Menzius og andre kvinner med intellektuell eller politisk makt.

Filosofisk sett har likevel Ban Zhaos verk [Lærdom for kvinner](#) (*Nüjie* ??) fått størst innflytelse. Denne relativt korte teksten er den eldste av de fire som ble tatt inn i den klassiske «kvinnelige kanon», der Liu Shis *Modeller for kvinner (Nüfan jielu)* fra 1624 utgjør den nyeste. Ban Zhaos tekst er delt inn i syv kapitler, og den er tilegnet hennes døtre. Overflatisk sett kan argumentasjonen synes noe vel konservativ – hun legger til grunn at kvinnen, som mannen, må tilpasse seg samfunnets normer. Hun siterer klassikeren *Odenes bok* og argumenterer for at ekteskapet mellom kvinne og mann er det viktigste, der balansen mellom *yin* og *yang* er det styrende prinsipp.

Men en nøyere lesning viser at Ban Zhao så argumenterer for at jenter like mye som gutter må undervises i lesning og skrivning. Hun påpeker at flere menn på hennes tid kun lærer guttene å lese, før hun så retorisk spør:

Bare å lære menn og ikke å lære kvinner – er ikke det å ignorere det grunnleggende forholdet mellom dem?¹³

Ban Zhao refererer så til den konfusianske klassikeren *Riteboken (Liji)*, der det står at regelen er at «barn» skal lære å lese fra åtte års alder. Og hun avslutter del to med det retoriske spørsmålet: «Hvorfor skulle ikke utdanning av jenter, som av gutter, være basert på dette prinsippet?» Slik utfordrer hun det som synes som patriarkalske holdninger i samtiden.

Vi kan også merke oss del fire av *Lærdom for kvinner*, som omhandler «kvinnelige kvalifikasjoner». Ban Zhao argumenterer her for at kvinner burde vise fire kvaliteter: dydighet, ordbruk, arbeidsomhet og fysisk holdning. Hun understreker imidlertid raskt at dette ikke er snakk om essensielle eller absolutte egenskaper, men relative idealer som også «hverdagskvinnen» kan klare hvis hun prøver:

Det som kalles kvinnelige dyder trenger ikke være strålende evner eller noe eksepsjonelt annerledes i forhold til andre. Kvinner trenger verken være smarte i debatter eller ivrige i samtaler. En kvinnes fremtoning er ikke avhengig av verken

et vakkert eller perfekt ansikt eller form. En kvinnes arbeid behøver ikke være mer dyktig utført enn det andre får til.¹⁴

Slik får Ban Zhao frem det oppnåelige for kvinner flest med de idealer hun setter opp, tydeligvis også med tanke på sine døtre. Og igjen viser hun til klassikerne for å forklare hvorfor hennes moral og etikk er mulig å følge for enhver som prøver. Hun avslutter kapittel fire slik:

Disse dyder er faktisk veldig lette å ta til seg hvis en kvinne bare tar vare på dem i sitt hjerte. Forfedrene hadde et uttrykk: «Er kjærligheten langt unna? Hvis jeg ønsker kjærlighet, da er kjærligheten nær!» Slik kan det også sies om disse kvalifikasjonene.

Filosofiske martyrer

Det går slik an å se en parallell mellom Ban Zhao og Mei Danran (d. ca. 1590) på 1500-tallet. Danran ble en sentral samtalepartner for den opprørske filosofen Li Zhi (1527–1601), som argumenterte for likestilling for kvinner og viste filosofisk egalitarisme i praksis. Danran var blant dem som bestemte seg for å bli en nonne og dedikere seg til buddhismestudier etter å ha blitt kjent med Zhis filosofi.

I *Guanyin wen (Wanli 24, fra 1596)* svarer Li Zhi på 17 brev fra sine kvinnelige studenter, deriblant Mei Danran. Slik Gargi og Maitreyi er sentrale i upanishadene gjennom dialogen med Yajnavalkya, slik kan vi øyne hvordan Mei Danrans kritiske spørsmål til Li Zhi er med på å utvikle denne originale og uortodokse tenkerens filosofi. «Kontakten med Mei Danran symboliserte hans opplysning, hans progressive syn på kvinner,» som Ying Zhang påpeker i en nyere doktorgradsavhandling.¹⁵

Li Zhi argumenterte da også, i en egen tekst om kvinnelige tenkere, for at kvinnelige filosofer kan være like klartenkte som selv Konfucius. Ja, han mener at det kan være nettopp derfor Konfucius gikk rundt i verden – for å treffe sin kvinnelige like, «med håp om å møte henne kun én gang».¹⁶ Som Li Zhi selv sier: «Mei Danran er en opplyst tenker (*zhangfu*) (...) Selv om jeg ikke vil ta inn en eneste elev – og hun vet dette – er det vanskelig for meg ikke å svare på hennes spørsmål.»¹⁷ Han kaller henne derfor «mester Danran» (*Danran shi*).

LES OGSÅ: [Filosofi og meditasjon](#)

Forholdet mellom Mei Danran og Li Zhi vakte harme blant enkelte i Kina, til tross for at det på 1500-tallet var populært å trekke inn kvinner i filosofiske diskusjoner. Li Zhi ble da også til slutt fengslet av sine fiender, før han skar strupen over på seg selv, 75 år gammel.

Denne ublide skjebnen minner om den Hypatia (ca. 355–415) fra Alexandria i Egypt ble til del, og også hun var i nær dialog med en tenker av motsatt kjønn. Ifølge beretningen til kristne Sokrates av Konstantinopel (400-tallet) ble hun revet ut av vognen og slått til døde av den kristne mobben i Alexandria, som en følge av en maktkamp mellom den egyptiske biskopen Kyrill og keiserens

mann, Orestes.

Hypatia var datter av filosofen og naturviteren Theon, og Sokrates skriver at hun «overgikk alle filosofene i sin samtid».¹⁸ Han påpeker at hun står i tradisjonen til Platon, altså i en nyplatonisk tradisjon, og at folk dro langveis fra for å lytte til henne. Hypatia kan ses som den siste platonske filosof før kristendommens maktovertagelse i Romerriket, men også som den første filosofiske martyr på monoteismens alter.

Siden romantikken på 1800-tallet har det vært populært å fremstille Hypatia som en ung, billedskjønn, gresk jomfru som blir drept av «orientalske» menn. Men som Maria Dzieska får frem i den hittil mest akademiske og balanserte studien, *Hypatia of Alexandria* (1996), så kommer det frem i hennes elev [Synesius' brev](#) til henne at de begge var sterkt påvirket av den nyplatoniske «bibelen», *De kaldeiske orakler* – som tilskrives opphav i Kaldea, i dagens Irak, basert på persisk og babylonsk tenkning.¹⁹ Synesius, fra Bayda i dagens Libya, er da også kjent for sin [Egyptiske fortelling](#), kretsende rundt de egyptiske gudene Isis og Osiris. For det andre så var Hypatia forøvrig over 60 år da hun ble drept – ingen tenårings.

Dzieska viser også hvordan Hypatias egyptiske far Theon og de andre samtidige baserte seg på hermetiske tekster – altså tradisjonen fra Egypts mytiske figur Hermes Trismegistus – samt på synkretiske tanker i en orfeisk og åndelig, polyteistisk strømning.²⁰ Den naturvitenskapelige tradisjonen i Egypts Alexandria sto i kontrast til den relativt nye religionen kristendommen, som på Hypatias tid utviklet seg med voldsom kraft i Nord-Afrika gjennom blant andre skriftene til Augustin, som igjen var inspirert av egyptiske ørkenfedre som Antonius den store. Dzieska får i sin studie frem hvordan Hypatia tok imot studenter fra Syria, Libya og Egypt.²¹

Rabias irettesettelse av menn

I likhet med Hypatia kan Rabia al-Adawiyya, bedre kjent som Rabia av Basra (ofte angitt 714–801), ses som en tenker som ble et forbilde for begge kjønn. Rabia, fra Basra i dagens Irak, er den eldste utøveren av sufismen vi kjenner til, og hun blir slik sentral i dannelsen av denne åndelige og såkalte mystiske delen av islam (Begrepet «sufi» regnes for å komme fra det arabiske ordet for «ull», noe som betoner sufienes opprinnelig enkle klesdrakt).

Som de katolske teologene Augustin, Anselm og Thomas Aquinas kretset altså tenkningen til Rabia rundt Gud og det religiøse – og hun følger slik en tenkning preget av én monoteistisk religion. Samtidig ligger det i sufismen et mer søkende, gnostisk og udogmatisk livssyn enn innen de tre abrahamittiske religioners tradisjonelle hovedretninger – slik det også kommer frem hos den mannlige tenkeren Rumi, født i dagens Afghanistan, samt delvis hos den senere tyske dominikanermunken Mester Eckhart.

Vi har beretningene om Rabias utsagn, gjerninger og filosofi nedtegnet blant andre av den senere persiske sufitenkeren Farid al-din Attar. Hans fyldige gjengivelse beskriver blant annet da en

gruppe menn kommer til Rabias hjem for å utprøve hennes legendariske visdom. Da disse påstår at menn er kløktigere enn kvinner, siden kun menn har vært profeter, svarer Rabia med henvisning til mannlige ledere og profeter:

Dét stemmer, men egoisme, selvdyrkelse og «Jeg er din Herre, den Mest Høyverdige» har aldri sprunget fra en kvinne bryst. Ingen kvinne har vært en hermafroditt [tvekjønnet]. Alt dette har vært menns spesialfelt.²²

Og dermed var siste ord sagt i *den* diskusjonen.

Vi kan merke oss virkningshistorien som ble Rabia til del i de påfølgende århundrene. Hun var vel å merke den første av mange fremstående kvinnelige muslimske tenkere innen sufismen. Det ser vi ikke minst i verket *Til minne om kvinnelige sufier* av persiske Abu Abd ar-Rahman as-Sulami (d. 1021). Denne boken tar for seg biografiene til hele 84 ulike ledende sufikvinner fra Egypt via Syria og Irak til Persia, med sitater fra og konkrete opplysninger om hver av dem. Biografien om Rabia står først, før skildringene av Lubaba av Jerusalem og Mumina fra Damaskus.²³

Det synes tydelig i as-Sulamis verk at kvinnelige sufitenkere ble oppfattet som likestilte med de mannlige. Slike som Rabia og Lubaba var lærere for muslimske menn, som så på disse kvinnene som lærde. I praksis kan det herfra spores en parallell både til Gargi i indisk filosofi og til vårt 21. århundre – da enkelte kvinner nå i økende grad inkluderes som filosofer.

LES OGSÅ: [Hva er panpsykisme?](#)

Litteratur

- As-Sulami, Abu Abd ar-Rahman 1999. *Early Sufi Women. Dhikr an-niswa al-muta 'abbidat as sufiyyat*. Oversatt av Rkia Elaroui Cornell. Louisville, Kentucky: Fons Vitae.
- Attar, Farid al-Din 2000. *Muslim Saints And Mystics. Episodes from the Tadhkirat al-Auliya' (Memorial of the Saints)*. Oversatt av A. J. Arberry. Ames, Iowa: Omphaloskepsis.
- Blumenberg, Hans 2015 [1987]. *Laughter of the Thracian Woman: A Protohistory of Theory*. Oversatt av Spencer Hawkins. New York: Bloomsbury Publishing.
- Critchley, Simon 2009. *The Book of Dead Philosophers*. New York: Vintage Books.
- Dzielska, Maria 1996. *Hypatia of Alexandria*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- El Sakkakini, Widad 1982. *First Among Sufis. The Life and Thought of Rabia al-Adawiyya, the Woman Saint of Basra*. (Forord av Doris Lessing.) London: The Octagon Press.
- Hambly, Gavin R. G. (red.) 1998. *Women in the Medieval Islamic World. Power, Patronage, and Piety*. New York: St. Martin's Press.
- Herbjørnsrud, Dag 2016. *Globalkunnskap. Renaissance for en ny opplysningstid*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Holberg, Ludvig 1753 [1739]. *Adskillige store Helters og berømmelige Mænds, sær Orientaliske og Indianske, sammenlignende Historier og Bedrifter efter Plutarchi Maade*. (Tomus II.) Kiøbenhavn: H. Kongl. Maj. og Univ. Bogtrykkerie.

- Li Zhi 2016. *A Book to Burn and a Book to Keep (Hidden)*. Oversatt utvalg av Handler-Spitz mfl. New York: Columbia University Press.
- McEvelley, Thomas 2002. *The Shape of Ancient Thought. Comparative Studies in Greek and Indian Philosophies*. New York: Allworth Press.
- Megasthenes 1877. *Ancient India as Described by Megasthenes and Arrian*. Oversatt av J. W. McCrindle. Calcutta: Thacker, Spink & Co.
- Næss, Arne 2001 [1953]. *Filosofiens historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Socrates Scholasticus 1853. *History of the Church*. Oversatt av Edward Walford. London: H.G. Bohn.
- *The Rigveda* 1981. Utvalg. Oversatt av Wendy Doniger. London: Penguin Books.
- *Upanisads* 1996. Oversatt av Patrick Olivelle. New York: Oxford University Press.
- Wang, Robin R. 2003. *Images of Women in Chinese Thought and Culture. Writings from the Pre-Qin Period through the Song Dynasty*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Zhang, Ying 2010. *Politics and Morality during the Ming-Qing Dynastic Transition (1570–1670)*. Ann Arbor: The University of Michigan.

Noter

¹ *Upanisads* (1996: 44, 3.7.8). Gargi utfordrer først Yajnavalkya i kapittel 3.7.6 – der hun stiller så mange kritiske spørsmål at han ber henne stanse. Etter at tenkeren Uddalaka Aruni så har utspurt Yajavalkya, er det at Gargi melder seg igjen (3.7.8), noe det direkte sitatet her er hentet fra (basert på Patrick Olivelles klassiske oversettelse til engelsk på Oxford University Press). Gargis utsagn «som en kriger fra Kasi eller Videha», to nordøstlige kongedømmer i det vediske India, er her tatt bort for å gjøre det mer lesbart for dagens skandinaviske lesere. Gargi benevnes i andre kilder også som Gargi Vacaknavi, etter farens navn, men for enkelhetens skyld henvises det her kun til Gargi. Sitatene i herværende essay er oversatt fra engelsk til norsk av undertegnede hvis ikke annet er oppgitt.

² I *Metafysikken* skriver Aristoteles at Thales fra Milet skal ha sagt at verden flyter på vann som et stykke tre. I sin monumentale og komparative studie av forbindelsen India-Hellas viser Rice University-professor Thomas McEvelley hvordan «alt er vann»-filosofien formuleres enda tydeligere av blant andre Sanatkumara i upanishadene (McEvelley 2002: 28–30). Gargis forståelse av vannet som verdens begynnelse kan også ses i lys av den eldre *Rigveda*-teksten, der det blant annet står at «høyvannet kommer, gravid med verden som embryo» (*The Rig Veda* 1981: 28, 10.121.7). Se også Herbjørnsrud (2016: 312–314).

³ Megasthenes 1877: 103.

⁴ Jf. Blumenberg (2015: 5–6). Hans Blumenberg viser her hvordan Platon drar Thales inn i ettertidens såkalte *logos* ved, på mytologisk vis, å omskrive en av Æsops fabler om en ikke-navngitt astronom og en forbipasserende. I Platons versjon (*Theaitetos* [174a](#)), blir dette til at det er Thales som faller ned i en grøft mens han ser opp på stjernene, mens en vittig tjenestepike fra

Trakia (i dagens Bulgaria) her ler av ham og påpeker at han ikke engang kan oppdage hva som er rett foran føttene hans. Forøvrig nærmest latterliggjør Aristoteles beretningene om den, allerede da, mytiske Thales – som skal ha trodd at magnetsteiner har liv (*Metafysikken* 983b–984b). Thales omtales i *Om Sjelen* mer som sjaman enn naturviter, som når Aristoteles påpeker at Thales har «absurde» og «fornuftsstridige» ideer om at ild og luft er levende vesener (se Herbjørnsrud 2016: 312–318).

⁵ Simon Critchley påstår i sin populærvitenskapelig filosofibok at det er generelt akseptert blant dagens klassisister at «Pythagoras aldri har eksistert» (2009: 7) – en noe sterk overdrivelse. Man kan nok bedre si at den Pythagoras dagens norske skolebarn lærer opp til å tro på, der han blir matematikeren som oppfant «Pythagoras' læresetning» $a^2 + b^2 = c^2$, aldri har levd. For det første er det ikke belegg for å knytte pytagoreerne til matematikk, slik [Stanford Encyclopedia Philosophy påpeker](#), og det ville nok bryte med den rapporterte pytagoreiske livsfilosofi dersom en Pythagoras utarbeidet matematiske læresetninger. For det andre var utregningene av sidene i en rettvinklet trekant gjort lenge før pytagoreerne, som i tekster fra Babylon (ca. 1800 fvt.) og India (*Sulbasutra* av Baudhayana, ca. år 700 fvt.). Det eldste beviset på sammenhengen mellom hypotenusen og katetsidene ble forøvrig utført i Kina gjennom «Gougus teorem» [enkel oversiktsartikkel her](#)). Heller ikke den senere Euklid brukte formler i sitt bevis (nr. 47). Dagens formel, med indisk-arabiske tall og latinske bokstaver, er en moderne fremstilling med mytologisk opphavstilegnelse (se Herbjørnsrud 2016: 303–312).

⁶ Se mer om Murasaki og hennes rolle som skaperen av det japanske skriftspråk i Herbjørnsrud (2016: 301–302).

⁷ Holberg 1753: 4r. En digitalisert utgave kan leses [her](#).

⁸ Russell 1946: 10.

⁹ Næss 2001: 20.

¹⁰ *The Rigveda* 1981: 6 (10.125, vers 3–5).

¹¹ Ibid. 265–266 (10.40, vers 11).

¹² *Upanisads* 1996: 69 (4.5, vers 1–4). Olivelle oversetter med «theological», her brukes det forsøksvis mer nøytrale «eksistensielle». Maitreyi omtales i andre kilder også som Sulabha Maitreyi.

¹³ Wang 2003: 181.

¹⁴ Wang 2003: 185.

¹⁵ Zhang 2010: 89. Kan leses [her](#).

¹⁶ Li Zhi 2016: 31. Sitatet er fra teksten «Et brev som svar på påstanden om at kvinner er for kortsynte til å forstå Dao» (s. 30–33).

¹⁷ Se Zhang 2010: 90.

¹⁸ Socrates 1853: 348. Kan leses [her](#).

¹⁹ Dzieska 1996: 135–136.

²⁰ Dzieska 1996: 73–74.

²¹ Dzieska 1996: 103.

²² Attar 2000: 42. Attars (f. ca. 1145 i Nishapur) gjengivelse av Rabias utsagn og gjerninger står på s. 29–47. Attars bok, som er en biografisk gjengivelse av en rekke sufitenkere, ble skrevet på persisk rundt år 1200. Rabias navn er i den siterte oversettelsen stavet «Rabe'a».

²³ As-Sulami 1999: 74–87.